

BESLUT

2021-03-29 Dnr: 20/04380

SAKEN

Berättelser från Afrika: Rwanda, SVT2, 2020-09-27, program om döva i Rwanda; fråga om opartiskhet och saklighet samt mediets genomslagskraft

BESLUT

Programmet frias. Det strider inte mot kraven på opartiskhet och saklighet eller bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft.

PROGRAMMET

Programmet var på teckenspråk. En reporter reste till Rwanda och träffade döva personer. I programmet träffade reportern bland annat en döv man som var fem år gammal under folkmordet i Rwanda 1994. Första delen av programmet fokuserade på mannens upplevelser och berättelser om folkmordet. Han berättade bland annat om när hans föräldrar och syskon mördades och hur han lyckades fly från rebellstyrkorna. Reportern och mannen besökte flera platser i huvudstaden Kigali där mannen bland annat visade var han hade gömt sig för att hålla sig undan rebellstyrkorna.

I programmets andra del träffade reportern kvinnor som deltog i en officiell landsomfattande städdag och han besökte även en döv kvinna i hennes hem. Därefter träffade reportern en representant för dövas riksförbund i Rwanda. Reportern besökte därefter ett klädes- och konstkooperativ som drevs av döva kvinnor, en döv konstnär och en skola för döva elever.

ANMÄLAN

Anmälarna är kritiska till programmet och anför sammanfattningsvis följande grunder.

Tecknet som användes för kontinenten Afrika betyder ”brunt ansikte” och Sveriges Television AB (SVT) borde ha använt ett lämpligare tecken i programmet. Att tecknet är vanligt att använda berättigar inte valet.

Anmälarna anser även att reportern ställde flera frågor som tydde på historielöshet och brist på förkunskap. Överlag i programmet saknades relevanta bakgrundsbeskrivningar och programmet använde sig av ett förlegat narrativ om Afrika. Anmälarna är kritiska till att det i programmet fokuserades alldeles för mycket på reporterns känslor och personliga värderingar och inte på det rwandiska folkets.

Anmälarna anser att reportern kränkte den döva kvinnans personliga integritet när de besökte hennes hem.

PROGRAMFÖRETAGETS YTTRANDE

SVT har fått yttra sig om programmet strider mot bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft. SVT anser att programmet stämmer överens med bestämmelsen och anför följande.

Berättelser från Afrika är en programserie där en reporter rest runt till ett antal olika länder i Afrika för att visa på kontinentens diversitet och olika förutsättningar, klimat, ekonomi, religion samt hur olika villkoren för döva och det inhemska teckenspråket kan se ut i de olika länderna. Serien var tvungen att sättas på paus på grund av corona-pandemin och bara två program hann bli färdiga: Rwanda och Kenya.

Före avresan till Rwanda i februari 2020 diskuterade redaktionen olika teckenval för ordet Afrika. Redaktionen tog hjälp av Stockholms universitets teckenspråkslexikon för att avgöra vilket tecken som skulle användas. Vid tidpunkten fanns det i lexikonet två tecken för Afrika: Ett äldre tecken, mer etablerat och utbrett i Sverige, som användes av många och ett tecken som var nytt. Redaktionen valde det äldre tecknet som var mer etablerat och välkänt, eftersom man bedömde att det var det tecken som fler av tittarna skulle känna igen och förstå. Det äldre tecknet är det som, precis som anmälaren påpekar, består av tecknen för ”brunt” och ”ansikte”. Att tecknet kunde uppfattas som kränkande och inte var att föredra framkom inte i Stockholms universitets teckenspråkslexikon innan februari 2020 och inte heller i september, då programmet sändes för första gången.

Precis som det svenska språket är också teckenspråket under utveckling. Det gamla tecknet för Afrika har funnits i Sverige i över 100 år. Det nya tecknet är ett internationellt tecken som refererar till Afrikas kontur och form. Detta tecken har tidigare enbart använts i internationellt sammanhang. Språkvårdarna i svenskt teckenspråk på Institutet för språk och folkminnen skriver följande om tecken för Afrika i ett mejl till SVT.

Beträffande tecknet för Afrika, har detta tecken funnits i minst över 100 år. Detta tecken finns med i Teckenordboken, utgiven av Oskar Österberg 1916. Tecknet representerar människor som har brunt ansikte och bor i Afrika. Det har ansetts som ett naturligt tecken då, men inte som kränkande. När man använder detta tecken tänker man egentligen inte på att de har brunt ansikte, utan det handlar

om Afrika. Det finns ett "internationellt" tecken som refererar till Afrikas kontur och form. Detta tecken har använts enbart i internationellt sammanhang. Nu har det "internationella" tecknet för Afrika kommit hit för några år sedan och har spritts långsamt här i Sverige. I många fall använder man fortfarande vårt svenska tecken för Afrika och tycker att det absolut inte anses "kränkande". Vi har egentligen inte några rekommendationer vad vi ska använda antingen vårt svenska tecken eller detta internationella tecken för Afrika. Det är bara upp till oss att använda svenskt tecken eller internationellt tecken för Afrika.

Resan till Rwanda gjordes innan Black Lives Matter-rörelsens demonstrationer började spridas i Sverige. Programmet sändes första gången 27 september 2020. Senare under hösten, den 13 november 2020, uppdaterades sidan om tecknet Afrika i teckenspråkslexikonet av Stockholms universitet. Då framkom också att det äldre tecknet "kan uppfattas som kränkande" samt att det nyare tecknet för Afrika är att rekommendera. Hade reportern rest under hösten 2020 hade det nyare tecknet varit det självklara valet, eftersom det är vad Stockholms universitets teckenspråkslexikon nu rekommenderar. Tecken för Afrika förekom i programmet vid fyra tillfällen. Vid två tillfällen tidigt i programmet använde SVT:s reporter det gamla tecknet för Afrika. Vid två tillfällen längre in i programmet använde reportern dock det nyare tecknet för Afrika. Det är också det tecken som användes av personerna som intervjuades. I intervjuerna användes internationella tecken eller ASL.

I dag har den språkliga utvecklingen börjat vända också i Sverige och det nya tecknet för Afrika har blivit allt mer etablerat under hösten 2020. Det äldre tecknet börjar bli mindre synbart ute i dövsamhället. Det är en naturlig utveckling av språket som SVT välkomnar och uppdaterar sig kring genom att följa olika befintliga verktyg, bland annat teckenspråkslexikon. SVT beklagar att anmälaren har uppfattat det som olämpligt att det äldre tecknet för Afrika användes i programmet.

AKTUELLA BESTÄMMELSER

SVT ska utöva sändningsrätten opartiskt och sakligt samt med beaktande av att en vidsträckt yttrande- och informationsfrihet ska råda i televisionen (13 § i sändningstillståndet). Kraven på opartiskhet och saklighet tillämpas enligt granskningsnämndens praxis i princip fullt ut på programledare, reportrar och andra som genom sin ställning i ett program kan uppfattas som företrädare för programföretaget. Med hänsyn till den vidsträckta yttrandefriheten kan kraven ställas lägre i fråga om intervjuade, debattdeltagare och andra så kallade tillfälliga medverkande.

Det är tillåtet att skildra ett ämne från en speciell utgångspunkt, men i så fall bör detta klart framgå av programmet eller programpresentationen.

Kravet på saklighet innebär främst att uppgifter som är av betydelse för framställningen ska vara korrekta och att framställningen inte får vara vilseledande, till exempel genom att väsentliga uppgifter utelämnas.

SVT ska ta hänsyn till televisionens särskilda genomslagskraft när det gäller programmens ämnen och utformning samt tiden för sändning av programmen (16 § i sändningstillståndet). Bestämmelsen tillämpas bland annat när det gäller program eller inslag som kan uppfattas som diskriminerande. Det innebär enligt granskningsnämndens praxis att programföretaget inte får sända program eller inslag som är uppenbart kränkande mot människor med visst kön, viss hudfärg, etnicitet, religion eller sexuell läggning eller mot människor med olika former av funktionsnedsättningar eller sjukdomar.

SVT ska respektera den enskildes privatliv i programverksamheten om inte ett oavvisligt allmänt intresse kräver annat (15 § i sändningstillståndet). Nämnden får pröva en fråga om intrång i privatlivet endast om den person som berörs skriftligen medger det.

GRANSKNINGSNÄMNDENS BEDÖMNING

Granskningsnämnden konstaterar att programmet handlade om döva personers vardag och liv i Rwanda. Enligt nämndens mening framgick det att programmet byggde på de medverkandes egna personliga berättelser och att det inte gav anspråk på att ge en allsidig bild av landet Rwanda. Nämnden anser att programmet, på grund av sin utgångspunkt, inte strider mot kraven på opartiskhet och saklighet. Vad anmälarna i övrigt anfört medför inte heller att programmet strider mot dessa krav.

I programmet användes teckenspråk och innehåll ett tecken som kan uppfattas som kränkande mot personer med viss etnisk tillhörighet. Av SVT:s yttrande framgår dock att det varken vid inspelningstillfället eller vid sändningstillfället fanns några rekommendationer om att det aktuella tecknet inte bör användas. Nämnden anser därför att SVT tagit tillräcklig hänsyn till bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft. Programmet strider därför inte mot bestämmelsen.

Nämnden får pröva frågor om intrång i privatlivet endast om den person som berörs skriftligen har medgett det. Något sådant medgivande finns inte i detta fall. Ärendet skrivs därför av i denna del.

Detta beslut har fattats av Dag Mattsson, Clas Barkman, Bo-Erik Gyberg, Gunnar Springfeldt, Kristina Åberg, Erik Fichtelius och Sofia Olsson Olsén efter föredragning av David Claesson.

På granskningsnämndens vägnar

Dag Mattsson

Originalhandlingen med namnunderskrifter förvaras hos myndigheten.